

Палій О.П. (Київ, Україна)

Літературознавча богемістика на кафедрі слов'янської філології КНУ: традиції і сучасність

У статті простежуються традиції літературознавчої богемістики в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Особливу увагу приділено визначенню завдань навчального курсу історії чеської літератури на сучасному етапі та методиці його викладання в умовах Болонського процесу.

Ключові слова: історія чеської літератури, програма курсу, літературознавча богемістика.

В статье прослеживаются традиции литературоведческой богемистики в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко. Особое внимание уделяется определению задач учебного курса истории чешской литературы на современном этапе и методике его преподавания в условиях Болонского процесса.

Ключевые слова: история чешской литературы, программа курса, литературоведческая богемистика.

This article touches upon the history and the current state of bohemian literary studies at Taras Shevchenko Kiev University. Special attention is devoted to the actual teaching of the Czech literature history, it is told about studying process, traditions and innovations in terms of Bologna declaration.

Key words: history of the Czech literature, program of course, bohemian literary studies.

Історія чеської літератури в Київському університеті викладається з перших років існування кафедри слов'янської філології (відкрита 1842 року як кафедра історії та літератур слов'янських нарід). У 40-х роках ХІХ століття курс читав ад'юнкт К.Ф.Страшкевич, після нього – професор В.Я.Яроцький, автор кількох праць про пам'ятки давнього чеського письменства. Професор О.О.Котляревський дуже плідно працював на кафедрі в 70-х роках і запровадив курси історії слов'янознавства, історії Чехії, історії слов'янських літератур, до кола його наукових зацікавлень входили питання, пов'язані з вивченням Зеленогорського та Краледворського рукописів. Учень О.О.Котляревського був А.І.Степович, який, захистивши дисертацію «Праці В.Б.Небеського з історії середньовічної чеської літератури», викладав на кафедрі з 1892 року [1, 64]. А.І.Степович є автором статей «К 100-летию рождения Яна Коллара, певца и проповедника славянской взаимности» (1894), «Ярослав Врхлицкий и русская литература» (1926), «Заметка о переводах сочинений Алоиса Йирасека» (1933) та ін. Розвідки вченого «Этюды из области чешской литературы» (1884) та «Очерк истории чешской литературы» (1886) були високо оцінені фахівцями

(остання отримала премію гр. Д.А.Толстого Російської АН). Дослідник цікавився проблемою типології чеського романтизму та питаннями реалістичної поетики, передусім у творчості Я.Неруди та В.Галека. У працю «Очерк истории славянских литератур» (1893) він включив самостійні розділи, присвячені творчості К.Г.Махи та Я.Врхліцького.

Зацікавленість слов'янським питанням проявлялася і в художній практиці. Згадаємо хоча б поему Тараса Шевченка про Яна Гуса «Єретик», присвячену П.Й.Шафарикові, а також слов'янофільську діяльність представників «Руської трійки». Особливе значення мали талановиті переклади Івана Франка «Рукопису Краловедворського», поезії К.Гавлічка-Боровського, Я.Врхліцького, Я.Неруди, Й.С.Махара. Перекладалися також окремі твори В.Ганки, Я.Арбеса, К.Я.Ербена, В.Галека, Ю.Зейера, К.Светлої, А.Сови, Л.Строупежницького. Чеські автори, натхненні ідеєю слов'янської єдності, зверталися до української тематики у власних творах (Й.В.Фріч, К.Гавлічек-Боровський, В.Б.Тршебізький), українського фольклору (Ф.Л.Челаковський, К.Я.Ербен) та перекладів (Р.Єсенська, Ф.Л.Челаковський, Я.Колар). Події Першої світової війни і революції у Росії перервали плінний розвиток літературознавчої богемістики та чесько-українські наукові та літературні взаємини.

Новий етап у розвитку славістики в Україні розпочався після Другої світової війни, коли на філологічних факультетах Київського та Львівського університетів було створено кафедри слов'янської філології. Київську кафедру відновили у 1946 році, згодом її очолив високоавторитетний учений-славіст академік Л.А.Булаховський. Саме випускники-славісти перших повоєнних років улились у ще один центр славістики, який плідно працює з 1956 р. – Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАНУ. Багаторічним завідувачем Відділу слов'янських літератур був відомий літературознавець академік Г.Д.Вервес. Його науковий інтерес поширювався на всі слов'янські літератури. Одним із досягнень ученого є теоретичне опрацювання проблеми загальнослов'янського і світового контексту національної літератури, порівняльного вивчення творчих методів, напрямків і стилів слов'янських літератур. Протягом багатьох років Г.Д.Вервес читав спецкурси на кафедрі слов'янської філології, керував дипломними роботами, готував аспірантів.

Вагомий внесок в розвиток української літературознавчої богемістики зробив д. філол. н. В.І.Шевчук. Він був послідовним дослідником новітнього чеського роману, його жанрової структури, тематики та проблематики («Чеський соціальний роман 20-х років ХХ ст.», 1978; «Ідейно-тематичні обрії сучасного чеського роману», 1979). Одним з пріоритетних напрямів роботи вченого став

аналіз чеського сатиричного роману. Поряд із ґрунтовними теоретичними працями, такими як «Чеський сатиричний роман ХХ ст.» (1978), з'явилася низка монографій («Карел Чапек. Антифашистські твори», 1958; «Ярослав Гашек: Життя і творчість», 1965) та статей («Українська тема в творчості Я.Гашека», 1964; «Шлях письменника-антифашисти», 1959). Крім наукової роботи, В.І.Шевчук займався перекладами чеської прози, відкривши українському читачеві «Малостранські повісті» Яна Неруди, прозу Івана Ольбрахта, роман Карела Чапека «Фабрика абсолюту» та ін. В.І.Шевчук вивчав і питання українсько-чеських літературних взаємин («Основні проблеми українсько-чеських літературних зв'язків ХІХ – ХХ ст.», 1963; «Сучасні українсько-чехословацькі літературні зв'язки. 1945-1960», 1963; «Українське письменство початку ХХ ст. у зв'язках з чеською і словацькою літературами», 1987) [2, 362].

Одним із досягнень українсько-чеської співпраці повоєнних десятиліть було, безсумнівно, створення фонду перекладів з чеської літератури. Вийшла книга «Чеські та словацькі новели» (1953), фундаментальна «Антологія чеської поезії» (1964), перекладалися твори І.Ольбрахта, М.Майєрової, Я.Неруди, А.Ґрасека, Б.Немцовой, В.Парала, Л.Фука, В.Неффа та багатьох інших письменників. Найпопулярнішими авторами стали К.Чапек та Я.Гашек, роман якого «Пригоди бравого вояка Швейка» у перекладі С.Масляка є найчастіше видаваною чеською книгою в Україні (перше видання 1958 року, останнє 2009 року).

Багато зробив для розвитку літературознавчої богемістики в Київському університеті доцент В.К.Житник (завідувач кафедри у 1981-1987 рр.). Майже двадцять років він читав студентам лекції з історії чеської літератури. Поєднуючи викладацьку роботу з науковою, В.К.Житник написав монографію «Поезія Антоніна Сови: розвиток поетичної майстерності» (1975) та велику кількість статей. Обдарований перекладач, В.К.Житник познайомив українського читача з поезією В.Дика, В.Незвала, Ф.Ґрубіна, П.Безруча, А.Сови, І.Волькера та інших видатних чеських поетів.

Випускники кафедри слов'янської філології, яка з 1987 року працює під керівництвом професора О.Л.Паламарчук, успішно працюють в установах Академії наук України, музеях, видавництвах, ВНЗ, у посольствах України в слов'янських країнах, у посольствах і консульствах слов'янських країн в Україні. Серед них – О.М.Зарицький, автор праць «Біографія та історія (чеський біографічний роман 70-х рр.)» (1989), «Карел Чапек: нарис життя і творчості» (1990), «Чарівний світ художньої фантастики» (2000), «Вацлав Гавел. Політичний портрет» (2001). Дослідницьку роботу в галузі історії чеської літератури продовжує І.В.Мельниченко, перекладач поеми К.Ґ.Махи «Май» і автор монографії «Творчість Карла Ґінка Махи в

контексті чеського і європейського романтизму 20-40-х рр. XIX ст.» (2003).

Вибір шляху євроінтеграції ставить перед вищою освітою в Україні нові вимоги, значною мірою визначені Болонським процесом. У програмі курсу «Історія чеської літератури», яка була апробована на кафедрі слов'янської філології протягом останніх десяти років, враховано сучасні рішення проблем підготовки у вищій школі висококваліфікованих спеціалістів. Програма має теоретико-практичну спрямованість, укладена відповідно до сучасних концепцій філологічної освіти та скерована на допомогу студентам покращити вміння орієнтуватися в інформаційних потоках і використовувати здобуті знання на практиці.

Ознайомлення з чеською літературою починається з другого семестру навчання. Протягом семи семестрів студенти дізнаються про періодизацію літературного процесу в Чехії, найважливіші історичні події, які знайшли відображення в літературі, розглядають проблеми зв'язків чеської літератури та культури з іншими національними культурами, зокрема з літературами слов'янських народів. Мета курсу – дати загальну картину розвитку літератури чеського народу від давнини до сучасності як системи; визначити місце чеської літератури та культури в духовних пошуках людства. Завдання – простежити еволюцію різних художніх методів і напрямків, особливості розвитку творчих індивідуальностей; ознайомитись з найвідомішими творами класичної і сучасної чеської літератури в контексті національної історії, традицій і новаторських пошуків. Курс також має увести студентів в атмосферу науково-методологічних пошуків сучасної літературознавчої богемістики. В основі концепції викладання є прагнення поєднати культурологічний і поетологічний підходи, відобразити складний взаємозв'язок соціально-історичних та іманентних законів мистецтва, виходячи з конкретного факту. Висвітлення вузлових проблем літературного життя Чехії від IX до XXI століття постає у загальному контексті суспільно-духовної ситуації певної доби та пропонує оптимальний обсяг матеріалу, орієнтований на загальну кількість годин, відведених на дисципліну за навчальним планом. Історико-літературний матеріал збагачується фактами з історії публіцистики, музики, образотворчого мистецтва, архітектури, театру тощо. Це дає змогу студенту уявити загальну картину культурного процесу в Чехії протягом багатьох сторіч у комплексі, познайомитися з духовним життям чеського народу в цілому.

Оглядові лекції присвячені характеристиці певного періоду, аналізу літературних течій, напрямків і тенденцій розвитку літературного процесу, орієнтовані на виявлення особливостей національного менталітету, формуючого тип культурної свідомості, та соціально-історичних факторів, визначаючих його специфіку на певному етапі. У монографічних лекціях

розглядається життєвий шлях і творчість окремих письменників, їхній внесок у скарбницю чеської і світової культури. У рамках творчої парадигми окремого автора ставиться завдання виявити тип художньої свідомості, визначити особливості світогляду, шляхи формування естетичних та етичних ідеалів, ступень включення поезики митця до національної і світової традиції. Аналіз художніх текстів проводиться на практичних заняттях, теми яких безпосередньо пов'язані з попереднім теоретичним матеріалом. Головна мета практичних занять – навчити студентів самостійно мислити й оцінювати явища чеської і світової літератури в їх нерозривній єдності, прищепити інтерес до самостійних літературних і компаративістських студій. Обов'язковими для ознайомлення є праці чеських та українських критиків і літературознавців. Система семінарсько-практичних занять і самостійної роботи орієнтує студентів на вміння інтерпретувати літературні явища, особливості поезики та стилю письменника. У вузівське вивчення літератури сьогодні входять плюралізм думок і дискусійність позицій, тому на рівні окремого твору задається лише напрямок пошуку, визначаються можливі шляхи та підходи до його інтерпретації, при цьому відсутня жорстка структура або єдина модель аналізу.

Ефективності навчання сприяє чіткий розподіл навчального матеріалу на змістовні кредити, які в свою чергу поділяються на модулі, та дотримання певних дидактичних засад: систематичності, послідовності, єдності вимог тощо. Матеріал курсу історії чеської літератури охоплює період від появи перших писемних пам'яток до сучасних тенденцій у літературі початку XXI століття. Після ознайомлення на вступних лекціях із завданням курсу, з основною методичною та критичною літературою та з переліком художніх текстів, студенти протягом двох семестрів вивчають давню чеську літературу, її джерела, становлення і розвиток з IX ст. і до 70-х років XVIII століття. Четвертий семестр присвячений важливому в історичному і культурному розвитку Чехії етапу чеського національного відродження (кінець XVIII - першої половини XIX ст.). У п'ятому та шостому семестрі студенти знайомляться з літературним процесом в Чехії у другій половині XIX – початку XX ст. (до проголошення Чехословацької республіки у жовтні 1918 р.). У сьомому вивчається розвиток чеської літератури у міжвоєнне двадцятиліття і до закінчення Другої світової війни (1918-1945 рр.). Бакалаврське навчання закінчується ознайомленням з чеською літературою другої половини XX століття. Орієнтуватися в складній панорамі сучасної літератури студентам допомагають дисципліни спеціалізації, які відповідно до навчального плану вводяться з четвертого курсу, що дозволяє поглибити знання студентів і формувати їхні

професійні філологічні інтереси: «Естетичний дискурс чеської літератури», «Типологія чеського роману», «Літературні школи та напрямки в Чехії», «Історія чеської літературної критики» [докладніше див. 5].

Студенти магістратури протягом трьох семестрів слухають курс «Чеська література в контексті сучасної Європи», який передбачає вивчення вузлових проблем чеського літературного життя в загальному контексті суспільної і культурної ситуації сучасного європейського простору, розкриття закономірностей співіснування та специфіки розвитку суперечливих естетичних явищ у процесі аналізу світоглядних основ творчості письменників та всебічного вивчення їхньої поезиї. Допоміжними є дисципліни «Еволюція літературних традицій у Чехії» та «Теоретичні питання слов'янського літературознавства». Система роботи на старших курсах суттєво відрізняється від занять на початкових етапах навчання, і це диктує різні підходи до організації семінарсько-практичних занять і характеру самостійних завдань. Якщо на першому - третьому курсах учні визначають жанр, тематику і проблематику, основне коло ідей твору, то студенти-старшокурсники мають вміти встановлювати складний взаємозв'язок об'єктивного зображення та суб'єктивного вираження, розрізняти способи виявлення авторської позиції, змістовні функції окремих елементів тексту. Студенти-магістри повинні вільно володіти історико-літературним, критичним і теоретичним матеріалом, вміти пов'язувати емпіричні знання з історико-літературними фактами, а також використовувати сучасну методологію та методику аналізу як окремого твору, так і літературного процесу в цілому.

Важливим кроком на шляху реформування вітчизняної системи освіти та наближення її до європейських стандартів є вдосконалювання критеріїв оцінювання знань студентів. Протягом семестру студенти пишуть дві або три модульних контрольних роботи, кожний семестр закінчується складанням заліку або іспиту. На контроль виносяться вузлові питання, типові та комплексні задачі, що потребують вміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх при вирішенні практичних завдань. Результати семестру оцінюються за 100-бальною шкалою і складають підсумкову оцінку з фахової дисципліни. Підсумкова оцінка розраховується як сума балів, отриманих студентом за модульні завдання (максимально 60) та балів, отриманих при складанні іспиту/заліку (максимально 40). Така система контролю сприяє підвищенню мотивації студентів до системного активного навчання, гарантує відкритість контролю та подолання елементів суб'єктивізму при оцінюванні якості знань. Різні форми підсумкової атестації студента визначають рівень його підготовленості до майбутньої

фахової діяльності, відповідність його вмій і навичок сучасним вимогам, поставленим перед гуманітарними науками в Україні.

Сучасна система університетської освіти передбачає виконання студентами протягом навчання низки письмових завдань не лише навчально-наукового (контрольна робота, реферат, тест), але й кваліфікаційного (бакалаврська, дипломна, магістерська робота) рівня. Такі дослідження мають пошуковий характер і перевіряють здатність студентів до самостійного аналітичного мислення. Позитивний досвід свідчить, що саме в процесі виконання певної послідовності дослідницьких робіт студенти набувають необхідні професійні навички гностичного і креативного рівня. Домінантною тут є орієнтованість навчально-наукової діяльності на ускладнення, що завершується захистом кваліфікаційної роботи, яка підсумовує здобуті знання студента з фахової дисципліни. Ті студенти, професійні філологічні інтереси яких спрямовані на поглиблене вивчення історії чеської літератури, захищають курсові роботи на третьому курсі, а також бакалаврські, дипломні і магістерські роботи. Найчастіше досліджуються компаративні аспекти слов'янських літератур, проблеми художнього чесько-українського перекладу, творчість сучасних, маловідомих в Україні письменників. За останні десять років було захищено вісімнадцять бакалаврських, п'ять дипломних і вісім магістерських робіт з історії чеської літератури, кілька випускників кафедри здобули науковий ступень кандидата філологічних наук (Палій О., Мельниченко І., Федець Ю., Клічак Г.).

Методичне забезпечення дисципліни складають навчальні посібники, літературознавчі та критичні праці, антології, хрестоматії, художні тексти, а також додаткова література з історії чесько-українських культурних зв'язків, які пропонує бібліотека Центру славістики кафедри слов'янської філології та бібліотека міста Києва, з урахуванням нових надходжень. З другого року навчання, коли знання мови дозволяє студентам обходитись без перекладів, рекомендовано читати твори мовою оригіналу. Перелік художніх творів, обов'язкових для прочитання, не нормується. Варіативність вибору продиктована, в першу чергу, недостатнім оснащенням бібліотечного фонду оригінальними текстами, зокрема сучасних чеських авторів. У сучасну добу, коли зруйновані однозначні уявлення про літературу ХХ століття, постає нагальна потреба у підручнику з історії чеської літератури для українських студентів-богемістів, в якому естетичні критерії не були б замінені ідеологічними. Створення такого підручника входить у навчально-методичні плани та проекти кафедри слов'янської філології. Наразі вийшли друком два навчальних посібника, які допомагають студентам орієнтуватися в історії чеської літератури та культури: «Чеська проза 60-х років ХХ століття» [4] і

«Культура чеського народу – традиції та сучасність» [3]. Кафедра слов'янської філології має широкі наукові та науково-методичні плани, здійснення яких сприятиме піднесенню рівня викладання слов'янських мов і літератур і забезпечення нашої держави висококваліфікованими спеціалістами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Паламарчук О.Л., Чмир О.Р. Слов'янська філологія в Київському університеті / О.Л. Паламарчук, О.Р. Чмир // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – Спеціальний випуск. – К., 2009. – С. 63-70.; 2. Слов'янська філологія на Україні : [Матеріали до бібліографії / Ч.2. Літературознавство]. – Київ : Видавництво АН УРСР, 1983. – 516 с.; 3. Kultura českého národa – tradice a současnost : [навчальний посібник] / [О.Антоненко, Г.Гасілова, Ї.Гасіл, Н.Лобур, О.Паламарчук] – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – 447 с.; 4. Palij O. Česká próza 60. let 20. století : [навчальний посібник] / О.П.Палій – Київ : Освіта України, 2008. – 452 с.; 5. Palij O. Problémy studia dějin české literatury na univerzitě v Kyjevě / Oksana Palij // Materiály z V. Mezinárodního symposia o češtině jako cizím jazyku [«Čeština jako cizí jazyk V»]. – Praha : FF UK, 2008. – S. 30-34.

Пахомова С. М. (Ужгород, Україна)

Ужгородська словакістика: ретроспектива й перспектива

Стаття присвячена сучасному стану і перспективам розвитку славістики в Україні. Проаналізована робота кафедри словацької філології Ужгородського національного університету – одного з найкрупніших науково-методичних центрів словакістики в Україні. Схарактеризовані напрями розвитку словакістики у сучасних суспільно-політичних умовах України.

Ключові слова: словакістика, історія словакістики, розвиток словакістики.

Статья посвящена современному состоянию и перспективам развития словакистики в Украине. Проанализирована работа кафедры словацкой филологии Ужгородского национального университета – одного из самых крупных научных-методических центров словакистики в Украине. Охарактеризованы направления развития словакистики в современных общественно-политических условиях Украины.

Ключевые слова: словакистика, история словакистики, развитие словакистики

The article is devoted to the present state and perspectives of Slovak studies development in Ukraine. The work of Slovak studies department of Uzhhorod national university – one of the most important scientific and methodical centres for Slovak studies in Ukraine – is analyzed here. The new directions of Slovak studies development in present socio-political conditions of Ukraine are characterized.

Key words: Slovak studies, Slovak studies history, Slovak studies development